

**INSTYTUT
TURYSTYKI**

**ROMANA PRZYBYSZEWSKA
GUDELIS**

MAREK GRABISZEWSKI

**FUNKCJA
TURYSTYCZNA
W ZABYTKOWYCH
OŚRODKACH
MIEJSKICH**

EBK

**INSTYTUT
TURYSTYKI**

ROMANA PRZYBYSZEWSKA-GUDELIS

MAREK GRABISZEWSKI

**FUNKCJA
TURYSTYCZNA
W ZABYTKOWYCH
OŚRODKACH
MIEJSKICH**

**Materiały pomocnicze
do miejscowego
planowania przestrzennego**

796.5 : 711.4

Warszawa 1986

INSTYTUT WYDAWNICZY ZWIĄZKÓW ZAWODOWYCH

Recenzent: inż.arch. Michał Witwiński

Rysunki opracowała: Romana Przybyszewska-Gudelis

Rysunki wykonały: Barbara Armknecht (rys. 1-3)

Irena Banach (rys. 4-6)

Okładkę i stronę tytułową projektował: Michał Bernaciak

5554

INSTYTUT WYDAWNICZY ZWIĄZKÓW ZAWODOWYCH • WARSZAWA 1986

Wydano na zlecenie Instytutu Turystyki

Nakład: 300 + 50 egz. Format B5. Obj.: ark.wyd. 3,0;
ark. druk. 3,99/A1. Papier offsetowy kl. III, 80 g/m², B1

Materiały przekazano do drukarni 21 listopada 1985 r.

Druk zakończono 15 stycznia 1986 r.

Nr prod. RWZ/214/ZW/65/85. Zam.druk. 606/85. T-83, cena 120zł

Drukarnia Instytutu Wydawniczego Związków Zawodowych

SPIS TREŚCI

1. WPROWADZENIE	5
1.1. Założenia i cel pracy.....	5
1.2. Funkcja turystyczna zabytkowych ośrodków miejskich a ich inne funkcje	8
1.3. Funkcja turystyczna zabytkowych ośrodków miejskich - stan obecny	12
1.4. Planowanie funkcji turystycznej w zabyt- kowych ośrodkach miejskich	15
2. ZALECENIA DOTYCZĄCE KSZTAŁTOWANIA FUNKCJI TURYSTYCZNEJ W ZABYTEKOWYCH OŚRODKACH MIEJSKICH	21
2.1. Miejskie zespoły a funkcja turystyczna...	21
2.2. Wskazania dotyczące planów zagospodaro- wania przestrzennego i studiów rewalory- zacji	23
2.3. Wskazania szczegółowe	33
Literatura uzupełniająca	37
Rysunki	41

1. WPROWADZENIE

1.1. Założenia i cel pracy

Niniejszy tekst stanowi materiał pomocniczy dla miejscowego planowania przestrzennego w zakresie problematyki turystycznego zagospodarowania historycznych ośrodków miejskich. Opracowany został przez Instytut Turystyki na zlecenie Głównego Komitetu Turystyki.

Trudno przygotować listę zabytkowych ośrodków miejskich, w których turystyka powinna odgrywać rolę główną lub jedną z ważnych. Wynika to ze zróżnicowania jakościowego tych ośrodków i subiektywnej oceny atrakcyjności turystycznej. Przez zabytkowy ośrodek miejski rozumie się bowiem zespół obiektów architektury i budownictwa, ciągów komunikacyjnych oraz elementów ukształtowania terenu i krajobrazu, który zachował charakterystyczne cechy historycznej kompozycji urbanistycznej tak w skali, wzajemnych proporcjach poszczególnych elementów jak i w układzie brył. Aby miasto mogło być uznane za zabytkowe, powinno w swoim układzie przestrzennym mieć taką ilość historycznych elementów urbanistyki i architektury, by całość stanowiła nadal zespół urbanistyczny o tradycyjnej strukturze /Witwicki M. 1974/.

W skali kraju tylko niewielka część miast stanowi zwarte,

jednorodne zespoły reprezentujące wysoką wartość zabytkową. Znacznie częściej spotyka się miasta dysponujące zespołem zabudowy nowszej nie wyróżniającej się wybitnymi walorami urbanistycznymi i architektonicznymi, gdzie rozproszone są cenne budowle zabytkowe. Poważne różnice występują też w wielkości miast, w których istnieją zabytkowe ośrodki miejskie. Są wśród nich prawie wszystkie miasta wielkie i duże, a także znaczna część średnich; są to głównie miasta wybudowane w średniowieczu w miejscach o korzystnych warunkach obronnych i przy ważnych szlakach handlowych.

Wśród mniejszych miast spotyka się wiele przykładów zdewastowanych ośrodków zabytkowych, w których jedynie układ ulic i pojedyncze monumentalne budowle /najczęściej przebudowane kościoły/ świadczą o przeszłości jednostki osadniczej. Elementy te nie wystarczają, aby zainteresować turystów walorami zabytkowymi miejscowości, choć jej wartości pozazabytkowe /krajobraz, przyroda, tradycje regionalne sztuki ludowej, kulinarnej, organizowane imprezy kulturalne, standard zagospodarowania w usługi itp./ mogą przesądzać o warunkach rozwoju funkcji turystycznej. W ramach istniejącego układu przestrzennego można te ośrodki kształtować i doskonalić ich strukturę funkcjonalną poprzez atrakcyjne urządzenia związane z obsługą, kultywowanie tradycji, tworzenie muzeów itp.

Turystyka w historycznych ośrodkach miejskich jest zjawiskiem znaczącym i rozwijającym się, co się wiąże z czynnikami ogólnospołecznymi i gospodarczymi, m.in. takimi jak: zwiększanie się czasu wolnego i ruchliwości przestrzennej ludności, wzrost zainteresowań poznawczych i rozwój komunikacji.

Wartości kulturowe zawarte w materialnej spuściźnie narodowej są własnością społeczną, a umożliwianie korzystania z nich, poznawania ich treści i związków z historią jest obowiązkiem państwa. Udostępnianie obiektów zabytkowych w miastach szerszemu gronu odbiorców niż ich stali mieszkańcy może być realizowane przede wszystkim poprzez turystykę, której uczestnicy mogą poznać z autopsji obiekty architektury, założenia urbanistyczne, dzieła sztuki. Tymczasem większość zabytkowych miast w Polsce jest przygotowana do zwiedzania i obsługi ruchu turystycznego w sposób niewystarczający, rozkład zaś przestrzenny ruchu krajoznawczego skupiający większość turystów w najbardziej renomowanych i atrakcyjnych ośrodkach /np. Kraków, Warszawa, Gdańsk, Poznań, Wrocław, Toruń, Zamość, Kazimierz, Zakopane/ nie stymuluje rozwoju zagospodarowania turystycznego w mniej popularnych miejscowościach.

W planach urbanistycznych i rewaloryzacyjnych historycznych ośrodków miejskich, które są atrakcyjne dla zwiedzających, nie traktuje się funkcji turystycznej na równi z mieszkaniową i usługową, choć tylko wszechstronne podejście do tych zagadnień może zapewnić optymalne funkcjonowanie tych ośrodków. Niedostateczne uwzględnianie roli turystyki w planach kształtowania zespołów zabytkowych jest prawdopodobnie związane z trudnościami metodologicznymi przy określaniu prognoz rozwoju ruchu turystycznego dla miejscowości oraz programów zagospodarowania przestrzennego z tych prognoz wynikających. Specyfiką zjawiska turystyki są bowiem: dobrowolność form spędzania czasu wolnego, wyboru celu i rodzaju wycieczki, wahania sezonowe ruchu, a także sprzężenia zwrotne rozwoju turystyki z rozwojem zagospodarowania turystycznego. Jednocześnie zabytkowe zespoły miejskie sta-

nowią wartości zbyt cenne i są zbyt zindywidualizowane, aby można je było zagospodarowywać według ścisłego schematu. Optymalna koncepcja udziału funkcji turystycznej w rozwoju ośrodków zabytkowych powstać musi zarówno jako wynik analiz miejscowych uwarunkowań historycznych, krajobrazowych i użytkowych, polityki i kierunków rozwoju turystyki w Polsce, jak też na podstawie wytycznych ochrony konserwatorskiej i niżej sformułowanych wskazań na temat zagospodarowania turystycznego.

Celem opracowania jest więc określenie roli i form udziału funkcji turystycznej w zagospodarowaniu i planowaniu ośrodków historycznych oraz sformułowanie wskazań dotyczących zakresu niezbędnych studiów, właściwej lokalizacji i funkcji urządzeń obsługi.

1.2. Funkcja turystyczna zabytkowych ośrodków miejskich

a ich inne funkcje

1.2.1. Wszystkie zabytkowe ośrodki miejskie z racji swoich wartości jako dobra kultury oraz ze względu na swą atrakcyjność krajoznawczą stanowić mogą przedmiot zainteresowania turystycznego.

Rodzaj kontaktu turysty z zespołem zabytkowym zależy głównie od:

a/ charakteru podróży /zorganizowana wycieczka, bytność przy okazji przejazdu itd./;

b/ celu pobytu w zespole zabytkowym lub w mieście zespół ten posiadającym /cel poznawczy, handlowy, udział w imprezie kulturalnej, sportowej, kongresie i in./;

c/ wielkości i atrakcyjności turystycznej zespołu;

d/ stopnia przystosowania do zwiedzania całego zespołu i jego poszczególnych obiektów;

e/ stanu zagospodarowania turystycznego i zakresu obsługi /możliwość noclegu, spędzenia wolnego czasu itd./;

f/ czasu przeznaczonego na pobyt;

g/ organizacji pobytu, w tym przede wszystkim zwiedzania,

h/ osobistych zainteresowań turystów;

i/ specyficznych warunków percepcji /zależnych m. in. od czynników atmosferycznych, nastawienia osobistego turysty, jego aktualnego stanu psychofizycznego/.

Ponizej - w punktach 1.2.2. do 1.2.4. - omówiono pokrótce cechy funkcji turystycznej, mieszkaniowej i usługowej w historycznym ośrodku miejskim dla wykazania roli turystyki w tych ośrodkach oraz uzasadnienia potrzeby wzajemnego uzupełniania się tych funkcji.

1.2.2. Funkcja turystyczna ośrodka zabytkowego jest funkcją obsługi osób nie zamieszkałych na stałe w danej miejscowości i wyraża się:

a/ przygotowaniem i przystosowaniem do zwiedzenia obiektów, zespołów, tras i występujących zjawisk, które budzą zainteresowanie turystów lub powinny być przez nich poznane ze względu na wartość artystyczną, historyczną, względy wychowawcze i patriotyczne;

b/ zapewnieniem właściwych jakościowo oraz prawidłowo rozmieszczonych urządzeń i obiektów usługowych potrzebnych turystom w czasie zwiedzania i pobytu w ośrodku - z zachowaniem wewnętrznej struktury przestrzennej i nastroju ośrodka zabytkowego oraz wymagań konserwatorskich.

Funkcja turystyczna miejskich zespołów zabytkowych przejawia się głównie jako krajoznawcza i kulturalna, wielkość zaś ruchu turystycznego zależy także od innych funkcji miejscowości, np. wypoczynkowej, uzdrowiskowej, położenia przy ważnych trasach komunikacyjnych i przejściach granicznych. Obsługa turystyczna w miejscowościach posiadających znaczenie krajoznawcze dotyczy sfery potrzeb bytowych /nocleg, żywienie, potrzeby higieniczno-sanitarne, wypoczynek po zwiedzaniu/ uważanych za podstawowe z racji swej niezbędności, sfery potrzeb kulturalnych i informacyjnych /usługi przewodnickie, upamiętnienie pobytu, rozrywki, informacja turystyczna/ oraz szerokiej sfery potrzeb związanych z komunikacją /organizacja podróży, obsługa własnego środka lokomocji, wewnętrzna komunikacja w miejscowości/. W ośrodku zabytkowym znaleźć się może tylko niewielka część urządzeń obsługi turystycznej, głównie zaspokajających potrzeby bytowe, kulturalne i informacyjne - ze względu na warunki lokalizacyjne, specyfikę użytkową, wielkość, zapewnienie warunków ochrony miejskich ośrodków zabytkowych; pozostałe urządzenia powinny być rozmieszczone poza ośrodkiem w jego bliskim sąsiedztwie bądź dalej - gdzie jest dobre powiązanie komunikacyjne.

Odpowiednio sterowana funkcja turystyczna jest korzystna dla zabytkowych ośrodków miejskich, przynosi bowiem miastu efekty ekonomiczne, powoduje większe ożywienie zespołu niż funkcja mieszkaniowa, nie wymaga ponadto wykształcenia określonych strukturalnie jednostek urbanistycznych.

Turystyka wywołuje niekiedy negatywne skutki społeczne i ekologiczne, zwłaszcza w razie żywiołowego rozwoju, złej organizacji i przekraczanych optymalnych w miejscowych warunkach wielkości ruchu turystycznego /dewastacja środowiska naturalnego i

kulturowego, komercjalizacja tradycyjnego rzemiosła, różnorodne objawy patologii społecznej/.

1.2.3. Funkcję mieszkaniową - jako oryginalną historyczną funkcję zabytkowych ośrodków miejskich - uznać należy za niezbędną i dominującą. Niemniej, planowanie w zespole zabytkowym jednostek mieszkaniowych o prawidłowej strukturze urbanistycznej jest niełatwe i nie zawsze możliwe. Na intensywnie zabudowanym obszarze Starego Miasta brakuje bowiem zazwyczaj terenów o powierzchniach wymaganych pod lokalizację usług podstawowych, np. obiektów szkolnych, garaży, parkingów i innych. Urządzenia te są więc zazwyczaj substandardowe lub położone w dużej odległości od miejsca zamieszkania, co obniża poziom funkcji mieszkaniowej w ośrodku historycznym.

1.2.4. Funkcje usługowo handlowe i kulturalne występujące w historycznych ośrodkach miejskich, na równi z funkcją mieszkaniową, są umotywowane tradycją i rolą pierwotnie przypadającą temu zespołowi.

W większości miast małych i średnich zespoły zabytkowe są jednocześnie ogólnomiejskimi centrami usługowymi, w tym administracyjnymi; w miastach dużych są często dzielnicowymi ośrodkami handlowymi. Z obserwacji wynika, że w mieście, które osiąga wielkość ok. 30-50 tys. mieszkańców, program ogólnomiejskiego centrum handlowo-usługowego zazwyczaj z trudnością mieści się w historycznym ośrodku i grozi niszczeniem jego zabytkowych wartości. Zależy to od rozmiarów i struktury zespołu zabytkowego, a także zakresu obsługi jednostki osadniczej.

W wielu miastach planuje się i realizuje nowe centra ogólnomiejskie, najczęściej - ale nie zawsze - na terenach sąsiadują-

cych z zespołami zabytkowymi /Bolesławiec, Konin, Zamość, Toruń i in./. W nich się lokalizuje, a także przenosi ze "starego" centrum do "nowego", te obiekty kultury, handlu i administracji, które wymagają dużej kubatury i powierzchni działek lub też intensywnego ruchu komunikacji samochodowej i ciężkiego transportu.

Z punktu widzenia interesów turystyki najbardziej pożądanym rozwiązaniem ogólnomiejskiego ośrodka obsługi jest działający dwubiegunowo, lecz ściśle skoordynowany, ośrodek, który w zespole historycznym gromadzi funkcje handlowe, rzemieślnicze i kulturalne o mniejszej skali usług. W tej koncepcji w zespole zabytkowym znajdują się liczne urządzenia o charakterze paraturystycznym, tj. służące zarówno mieszkańcom, jak i turystom /np. muzea, salony sztuki, restauracje, kawiarnie, winiarnie, kluby, księgarnie, sklepy z pamiątkami, produktami rzemiosła artystycznego, toalety publiczne/, a poza tym obiekty obsługi turystycznej /małe hoteliki, pensjonaty, punkty informacji turystycznej itp./.

1.3. Funkcja turystyczna zabytkowych ośrodków miejskich - stan obecny

Jak wynika z obserwacji i badań miast turystycznych o specyfice krajoznawczej, których większość ma historyczne zespoły miejskie, a także z analiz wielu planów miejscowych zagospodarowania przestrzennego tych miast, ich baza turystyczna nie odpowiada obecnym ani przyszłym potrzebom.

1.3.1. Analiza bazy noclegowej przeprowadzona w 132 miastach zabytkowych uznanych za szczególnie atrakcyjne dla turystyki wykazała, że tylko 22 miasta /ok. 17%/ dysponują liczną miejsc

noclegowych, którą można uznać za zadowalającą, a 17 miast /ok. 13%/ nie ma żadnych obiektów noclegowych dla turystów, nie licząc pewnej liczby pokoi gościnnych w kwaterach prywatnych. Znaczny niedobór ilościowy miejsc sprawia, że obiekty noclegowe wykorzystywane są w sposób intensywny, co nie daje turystom gwarancji otrzymania miejsc w hotelach bez wcześniejszej rezerwacji, a organizatorów wycieczek zmusza do uzależnienia programowania tras i przebiegów imprez turystycznych od możliwości uzyskania noclegów.

Struktura miejsc noclegowych nie jest dostosowana do specyfiki ruchu turystycznego występującego w miejscowościach i dlatego hotele nie zawsze służą turystom indywidualnym, domy wycieczkowe i schroniska - wycieczkom, a motele i campingi - turystom zmotoryzowanym i uczestnikom wędrówek.

Akoja Ministerstwa Kultury i Sztuki poszukiwania odpowiednich gestorów i użytkowników dla ratowania zabytków architektury pozwoliła na pewne, niewielkie zresztą, wzbogacenie niektórych miast i miasteczek w bazę noclegową, w zasadzie zamkniętą, lecz udostępnianą także turystom /domy wypoczynkowe dużych zakładów pracy, domy pracy twórczej/.

1.3.2. Stan bazy gastronomicznej służącej turystom jest również niezadowalający, co wynika z jej ogólnie niskiego poziomu w Polsce zarówno pod względem ilości, jak i jakości obsługi. Tylko niewiele miast zabytkowych w kraju jest w stanie zaspokoić oczekiwania turystów w tym zakresie, zwłaszcza że podstawowym funkcjom żywienia towarzyszyć m.in. powinny: atrakcyjny wystrój wnętrz i specyfika regionalna kuchni.

1.3.3. Biura obsługi ruchu turystycznego działają w wielu zabytkowych miastach turystycznych. Są to biura Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, biura turystyki wojewódzkich przedsiębiorstw turystycznych oraz biura podróży. Obsługa ogranicza się zwykle do organizacji żywienia, noclegów, przejazdu autokarami, PTTK zajmuje się ponadto obsługą przewodnicką. Szerszy zakres obsługi turystycznej ma PP "Orbis", działające jednak głównie w większych miastach i zajmujące się przede wszystkim świadczeniem usług turystom zagranicznym.

1.3.4. Informacja turystyczna funkcjonuje w ramach sieci Centralnego Ośrodka Informacji Turystycznej, której placówki /oddziały, wojewódzkie centra i punkty informacji/ udzielają informacji ustnych na temat walorów turystycznych i usług oraz popularyzują je poprzez informatory, foldery, przewodniki - w wielu regionach jeszcze zbyt skąpe w stosunku do potrzeb. Informacja planszowa w ośrodkach zabytkowych ogranicza się zwykle do historycznych opisów poszczególnych zabytków architektury umieszczonych na ich murach /ważne dla turystów/, czasami zaś spotyka się tablice z planami miast prezentującymi przestrzenny układ obiektów zwiedzania i obsługi.

✓ 1.3.5. Parkowanie. Uciążliwość spalin i hałasu związanego z motoryzacją oraz wąskie ulice każą izolować zespół historyczny od intensywnego ruchu pojazdów. Obecnie w miasteczkach o niedużym nasileniu ruchu turystycznego dopuszcza się na ogół wjazd samochodów, niekiedy także autokarów, w ulice historycznego układu. W zabytkowych ośrodkach dużych miast oraz miasteczek o znacznym ruchu turystycznym - eliminuje się wjazd pojazdów turystów do obszaru chronionego i lokalizuje się parkingi

poza zespołem, zazwyczaj jednak problem ten nie jest rozwiązany perspektywnie.

1.3.6. Jednymi z najbardziej zaniedbanych działów obsługi - są urządzenia higieniczno-sanitarne, które powinny stanowić ważny element podstawowej bazy turystycznej. W wielu historycznych ośrodkach miejskich nie ma wcale szaletów publicznych, a tam, gdzie istnieją, odznaczają się wyjątkowo niskim standardem i brakiem czystości. To samo dotyczy urządzeń towarzyszących lokalom gastronomicznym, obiektom noclegowym, stacjom benzynowym. Turysty nie mają zazwyczaj możliwości korzystania z wody pitnej oraz wody do mycia ze źródeł uciążliwych lub innych punktów ogólnie dostępnych.

1.4. Planowanie funkcji turystycznej w zabytkowych ośrodkach miejskich

1.4.1. W planowaniu przestrzennym funkcja turystyczna miejscowości określana jest jako ważna, a niekiedy jako wiodąca, głównie jednak ze względu na charakter wypoczynkowy miasteczek i wsi. Miasta zabytkowe uznawane są za turystyczne tylko w razie wykształconej silnie funkcji krajoznawczej.

W planach regionalnych /wojewódzkich/ zagospodarowania przestrzennego niekiedy bywały wykorzystywane dawne ogólnopolskie klasyfikacje i plany, w których wyznaczono miejscowości krajoznawcze. Do najważniejszych zaliczyć należy:

a/ "Wykaz i klasyfikacja miejscowości turystycznych w Polsce", GKKFiT 1965 r., gdzie miejscowości dzielono także według rangi: międzynarodowej, krajowej i regionalnej^{1/};

b/ "Plan kierunkowy zagospodarowania turystycznego Polski", Zakład Zagospodarowania Turystycznego GKKFiT, 1971 r., w którym miejscowości krajoznawcze dzieliły się na:

- wielkie centra krajoznawcze;
- ośrodki krajoznawcze;
- mniejsze zespoły i pojedyncze obiekty krajoznawcze;

1/ Podobne opracowanie dla miejscowości o znaczeniu lokalnym ukazało się w 1968 r.

o/"Plan przestrzennego zagospodarowania turystycznego Polski do 1990 r." Instytutu Turystyki i Komisji Planowania przy Radzie Ministrów, 1973 r., utrzymujący powyższy podział miejscowości.

W 1984 r. Instytut Turystyki opracował "Przestrzenny program zagospodarowania turystycznego Polski do 1995 r.", w którym w okresie perspektywicznym funkcję krajoznawczą przypisuje się 25 głównym i 112 innym ważnym ośrodkom recepcji ruchu turystycznego. W dyspozycjach przekształceń funkcjonalnych i strukturalnych tych miejscowości wskazuje się na potrzebę wzbogacenia zagospodarowania turystycznego. W ośmiu miejscowościach głównych /Cieszyn, Chełmno, Częstochowa, Kalisz, Nysa, Przemyśl, Tarnów, Zamość/ i osiemnastu ważniejszych.

W "Przestrzennym programie..." zwraca się ponadto uwagę na degradację walorów dóbr kultury, a zwłaszcza obiektów i zespołów rezydencjonalnych, zamków, obiektów budownictwa wiejskiego, a także zabytkowych zespołów urbanistycznych i ruralistycznych. Ocenia się, że co najmniej 60 zabytkowych ośrodków miejskich ważnych dla turystyki wymaga rewaloryzacji w pierwszej kolejności /patrz poniższy wykaz/.

Miejscowości o dużym znaczeniu dla krajoznawstwa
wytypowane do rewaloryzacji w pierwszej kolejności
/wg województw/

I. Główne:

1. bielskie	- Cieszyn	
2. gdańskie	- Gdańsk-Sopot	✓
3. częstochowskie	- Częstochowa	✓
4. jeleniogórskie	- Jelenia Góra	✓
5. kaliskie	- Kalisz	
6. m. krakowskie	- Kraków	✓

7. lubelskie	-	Lublin
8. łódzkie	-	Łódź
9. opolskie	-	Opole
10. poznańskie	-	Poznań
11. przemyskie	-	Przemyśl
12. tarnowskie	✓ -	Tarnów
13. toruńskie	-	Chełmno
14. "	-	Toruń
15. wrocławskie	-	Wrocław
16. zamojskie	-	Zamość

II. Inne ważne

1. bielskie	✓ -	Bielsko-Biała
2. "	-	Żywiec
3. bydgoskie	-	Bydgoszcz
4. chełmskie	-	Chełm
5. ciechanowskie	✓ -	Pułtusk
6. jeleniogórskie	-	Lwówek Śl.
7. kieleckie	-	Częstochowa
8. "	-	Kielce
9. "	-	Pińczów
10. kłodzkie	-	Bystrzyca Kłodzka
11. "	-	Kłodzko
12. konińskie	-	Konin
13. koszalińskie	-	Darłowo
14. m. krakowskie	-	Wieliczka
15. krośnieńskie	-	Biecz
16. "	-	Krosno
17. "	-	Sanok
18. legnickie	-	Jawor

19. lubelskie	-	Kazimierz Dolny
20. leszczyńskie	-	Leszno
21. nowosądeckie	-	Krynica
22. "	✓ -	Nowy Sącz
23. "	-	Stary Sącz
24. opolskie	-	Brzeg
25. "	✓ -	Namysłów
26. "	-	Paczków
27. piotrkowskie	-	Piotrków Trybunalski
28. płockie	-	Łączyca z Tumem
29. poznańskie	-	Gniezno
30. przemyskie	-	Jarosław
31. radomskie	-	Radom
32. "	-	Szydłów
33. rzeszowskie	-	Łańcut
34. "	-	Rzeszów
35. skierniewickie	-	Łowicz
36. szczecińskie	-	Stargard Szczeciński
37. "	-	Moryń
38. "	-	Trzebiatów
39. tarnobrzeskie	-	Sandomierz
40. tarnowskie	-	Wiśnicz
41. toruńskie	-	Grudziądz
42. wrocławskie	-	Wrocław
43. wrocławskie	-	Oleśnica
44. zielonogórskie	-	Kożuchów

1.4.2. W miejscowym planowaniu przestrzennym miast zabytko-
wych oraz posiadających zabytkowe ośrodki miejskie, funkcja

turystyczna jest uwzględniana w niewielkim stopniu, o czym świadczą m.in. wyniki sondaży przeprowadzonych na ten temat w wojewódzkich biurach planowania przestrzennego w latach 1976 i 1981^{2/}. Tylko w nielicznych planach ogólnych i szczegółowych historycznych ośrodków miejskich, które mają predyspozycje do pełnienia funkcji turystycznej, problematyka turystyczna jest wyodrębniona /np. w Przemyśle, Jarosławiu, Lublinie, Chęcinach/. W wielu miastach stosuje się jedynie pewne narzuty wskaźnikowe do planowanych miejscowych usług oraz obiektów bazy noclegowej, których wielkość i struktura wynika z przewidywanych możliwości realizacyjnych lub intuicji autora. Najczęściej projektuje się usługi turystyczne proporcjonalnie do liczby mieszkańców, co jest oczywiście nieprawidłowe.^{3/}

W planowaniu miejscowym zauważa się jednak stały wzrost zainteresowania problematyką turystyczną, polegający na szerszym jej uwzględnianiu w planach opracowywanych w ostatnich kilku latach w porównaniu ze starszymi planami.

1.4.3. Zarządzeniem nr 11 Ministra Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska z r. 1979 - powołano 8 specjalistycznych biur projektowych, które zajmować się miały /poza pracownikami konserwacji zabytków/ problematyką rewaloryzacji miast i zespołów staromiejskich. Sondaż na temat stopnia uwzględniania przez te biura problematyki turystycznej wykazał, że naj-

2/ W 1976 r. - badaniami objęto 22 miasta średnie w Polsce północnej, zaś w 1981 r. - materiały otrzymano dla 23 miast zabytkowych atrakcyjnych krajoznawczo z obszaru całego kraju.

3/ W "Zasadach planowania zagospodarowania turystycznego miejscowości o znaczeniu krajoznawczym" - aut. R. Przybyszewska-Gudelis i M.A. Grabiszewski, Instytut Turystyki, 1985, /w druku/, przedstawia się metody programowania niektórych rodzajów usług turystycznych w miastach.

częściej opracowują one tylko założenia techniczno-ekonomiczne i projekty techniczne budynków dla ich zespołów, a na program funkcji całego zespołu nie mają wpływu.

1.4.4. Metodą pomocną w uwzględnianiu funkcji turystycznej w planowaniu przestrzennym historycznych zespołów miejskich mogą być natomiast "Wytyczne do opracowania problematyki ochrony wartości kulturowych w planach zagospodarowania przestrzennego", zaakceptowane przez Międzyresortową Komisję do Spraw Rewaloryzacji Miast i Zespołów Staromiejskich, a zalecone w 1981 r. do stosowania służbom planowania przestrzennego i służbom konserwatorskim przez Ministerstwo Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska oraz Ministerstwo Kultury i Sztuki.

Określa się tam problematykę studiów na różnych szczeblach planowania przestrzennego, wprowadzając w ośrodkach historycznych kilka stref ochrony, w których należy uwzględniać priorytet wymagań konserwatorskich /strefa A/, zachowywać rygory zasadniczych elementów rozplanowania /strefa B/ bądź zapewnić ochronę ekspozycji /strefa E/, krajobrazu /strefa K/, wartości archeologicznych /strefa W/.

1.4.5. Planowanie obsługi turystycznej i właściwego zwiedzania zespołów zabytkowych wymaga specjalistycznych studiów turystycznych, których zakres i problematyka przedstawione są w opracowaniu pt. "Zasady planowania i zagospodarowania turystycznego w miejscowościach o znaczeniu krajoznawczym" /op.cit./, w syntetycznym zaś ujęciu omówione jest w p. 2.2.2.

2. ZALECENIA DOTYCZĄCE KSZTAŁTOWANIA FUNKCJI TURYSTYCZNEJ W ZABYTKOWYCH OŚRODKACH MIEJSKICH

2.1. Miejskie zespoły a funkcja turystyczna

2.1.1. Zabytkowe zespoły miejskie należy traktować jako ośrodki turystyczne ze względu na:

- wartości kulturowe związane z tradycją historyczną, które w szerokim zakresie powinny być upowszechniane, mają bowiem znaczenie dydaktyczne, kulturotwórcze, wzmacniają odczucia patriotyczne,

- atrakcyjność krajoznawczą obiektów architektury zabytkowej, ich wyposażenie w zabytki ruchome, atrakcyjność krajoznawczą muzeów, a także całych ośrodków miejskich - z racji ich wartości fizjonomicznych, skali i charakteru zabudowy, organizowanych w nich imprez kulturalnych itp.,

- możliwości rozwinięcia funkcji turystycznej w związku z przebudową struktur funkcjonalnych zespołów staromiejskich w toku ich rewaloryzacji.

2.1.2. Do cech szczególnie sprzyjających rozwojowi niektórych miejskich zespołów zabytkowych jako ośrodków turystycznych należą:

- duża atrakcyjność turystyczna zespołu zabytkowego lub całej miejscowości, wyrażająca się zarówno obiektywną wartością zespołu i jego elementów /naukową, artystyczną, historyczną/, jak też spektakularnością, unikalnością występowania, różnorodnością rodzajową, znacznym nagromadzeniem obiektów;

- łatwa dostępność komunikacyjna ośrodka zabytkowego z przełotowych tras drogowych, węzłów i ważnych stacji kolejowych oraz szlaków wędrówek turystycznych: wodnych, motorowych i intensywnie uczęszczanych pieszych;

- istnienie walorów wypoczynkowych w miejscowości lub w jej okolicach /pożądane łączenie funkcji krajoznawczej z wypoczynkową/;

- brak innych funkcji miastotwórczych, aktywizujących gospodarczo i kulturalnie miejscowość^{4/},

- rozwinięty w miejscowości zakres usług o charakterze paraturystycznym /np. usługi gastronomiczne, kulturalne, rozrywkowe, rekreacyjne/.

2.1.3. Do przeciwwskazań rozwoju turystyki krajoznawczej w jej masowych formach wycieczkowych należy zaliczyć:

- zagrożenie przekroczenia pojemności turystycznej miejscowości /oznacza to, że maksymalna jednorazowa liczba turystów odwiedzających ośrodek jest większa niż liczba turystów, którą ośrodek może przyjąć bez obniżenia wartości środowiska i warunków zwiedzania/;

^{4/} Zgodnie z "Tezami w sprawie założeń rozwoju i funkcjonowania sieci osadniczej w l. 1986-2000" opracowanymi przez Komisję Planowania przy RM w 1984 r.: "...obok działalności konserwatorskiej zmierzającej do ochrony i utrzymania w należytych stanie zabytkowych układów urbanistycznych pojawia się potrzeba aktywizowania gospodarczego i animacji oraz przydawania nowych funkcji małym miastom i wsłom stanowiącym osadnicze układy zabytkowe o dużej wartości... W tym celu powinny być aktywizowane szczególnie funkcje turystyczno-krajoznawcze i rekreacyjne..."

- małą przepustowość turystyczną obiektów stanowiących zasadniczy cel przyjazdu, co w przypadku większego natężenia ruchu turystycznego obniża komfort zwiedzania, a niejednokrotnie i bezpieczeństwo oraz wymagane warunki ekspozycji przedmiotu zwiedzania;

- istnienie innych priorytetowych funkcji miejscowości, na które rozwój masowej turystyki może mieć ujemny wpływ /funkcja uzdrowiskowa, położenie w rejonie szczególnej ochrony środowiska naturalnego/, rygory ochrony konserwatorskiej zespołu zabytkowego albo też funkcje nie sprzyjające temu rozwojowi /np. funkcja uciążliwego przemysłu^{5/}.

2.1.4. Istniejące w zabytkowych ośrodkach miejskich niekorzystne warunki do rozwoju turystyki można poprawić lub wyeliminować poprzez:

- zabiegi organizacyjne i przestrzenne zmierzające do zwiększenia pojemności turystycznej ośrodka zabytkowego /patrz p. 2.2.6./;

- w miejscowościach chronionych przed uciążliwościami masowego ruchu turystycznego /np. w uzdrowiskach/ ograniczenie pobytu tylko do zwiedzania i lokalizowanie elementów zagospodarowania turystycznego poza zasięgiem negatywnym wpływów, także w sąsiednich miejscowościach.

2.2. Wskazania do planów zagospodarowania przestrzennego i studiów rewaloryzacji

2.2.1. W miastach, gdzie istnieją historyczne ośrodki miejskie, przed przystąpieniem do opracowania miejscowych planów

^{5/} Staromiejskie zespoły z racji wymagań konserwatorskich i ochrony środowiska życia człowieka powinny być jednak pozbawione wpływu wszelkich uciążliwych funkcji.

zagospodarowania przestrzennego /ogólnych lub szczegółowych - obejmujących swym zasięgiem ośrodki staromiejskie/ oraz studiów i planów rewaloryzacji, należy określić predyspozycje całej miejscowości, a w niej zespołu zabytkowego, do pełnienia funkcji turystycznej, przewidywany udział tej funkcji w rozwoju jednostki osadniczej. Wymaga to:

- uwzględnienia ustaleń planów wyższego rzędu i innych obowiązujących dokumentów oraz opracowań studialnych określających rolę miejscowości w zagospodarowaniu turystycznym kraju, rejonu turystycznego, szlaku krajoznawczego itd.;

- oceny aktualnej funkcji turystycznej na podstawie danych ilościowych o stanie i tempie rozwoju ruchu turystycznego, bazy noclegowej i gastronomicznej /niekompletnymi materiałami dysponują wydziały odpowiedzialne za turystykę w urzędach administracji państwowej, informacją zaś o liczbie obsłużonych wycieczek i turystów biura obsługi ruchu turystycznego/, a ponadto oceny na podstawie obserwacji dziennego ruchu w zespole zabytkowym i całej miejscowości w sezonie turystycznym i poza nim;

- analizy stanu i atrakcyjności obiektów i zjawisk stanowiących walor krajoznawczy i wypoczynkowy w całej miejscowości, możliwości dalszego ich udostępniania do zwiedzania, ze szczególnym rozpatrzeniem ośrodka zabytkowego;

- oceny położenia miejscowości w stosunku do rejonów i innych miejscowości krajoznawczych i wypoczynkowych, do tras komunikacyjnych, w tym szlaków turystycznych, do głównych źródeł ruchu turystycznego - co może świadczyć o wyższych predyspozycjach do pełnienia funkcji turystycznej niż wynikałoby to z oceny samej miejscowości, niekiedy zaś może wskazywać na potrze-

bę podziału specyficznych funkcji obsługi między pobliskie miejscowości;

- stwierdzenia potrzeby i przydatności aktywizacji gospodarczej poprzez rozwój turystyki, a także oceny ogólnych uwarunkowań geograficzno-przestrzennych sprzyjających takiemu rozwojowi.

2.2.2. Dla jednostek osadniczych, które mają predyspozycje do pełnienia funkcji turystycznej, należy opracować studium turystyczne do planów zagospodarowania przestrzennego: dla całej miejscowości - przy planie ogólnym zagospodarowania przestrzennego, zaś dla zabytkowego ośrodka miejskiego - przy planie szczegółowym tego ośrodka lub w studium rewaloryzacji, uwzględniając postulaty wynikające ze studium historyczno-konserwatorskiego oraz wytycznych konserwatorskich dotyczących ochrony wartości kulturowych.

Studium turystyczne miejscowości powinno zawierać^{6/}:

A. Przewidywania szacunkowej liczby osób /grup wycieczkowych/, które będą odwiedzać miejscowość w sezonie turystycznym w ciągu jednego dnia /pożądany podział na zatrzymujących się na pobyt krótki - bez noclegu i zatrzymujących się na nocleg/ oraz orientacyjne przewidywania procentowej struktury tego ruchu: wycieczek dziecięcych i młodzieżowych, indywidualnych turystów zorganizowanych, turystów zagranicznych itd. Dane te należy szacować w porozumieniu z wojewódzkim /miejskim/ Wydziałem Kultury Fizycznej, Sportu i Turystyki, ewentualnie konsultować z Instytutem Turystyki. Podstawą do ich przewidywania są m.in.:

^{6/} Zgodnie z "Zasadami planowania zagospodarowania turystycznego w miejscowościach o znaczeniu krajoznawczym" aut. R. Przybyszewska-Gudelis, M.A. Grabiszewski oprac. w Instytucie Turystyki, 1983.

- istniejące wielkości ruchu turystycznego, obserwowany deficyt posiadanej bazy turystycznej /np. konieczność odmowy noclegów w hotelach, domach wycieczkowych, schroniskach turystycznych/;

- prognozy krajowe wzrostu ruchu turystycznego:

/Aktualnie brak oficjalnych prognoz. W "Przestrzennym programie zagospodarowania turystycznego Polski do 1995 r." przyjmuje się hipotezę wzrostu ruchu turystycznego w obiektach turystycznych, tj. ogólnie dostępnej turystycznej bazie noclegowej - o 15-20%, przy średnim rocznym przyroście w latach 1986-90 o 2% w stosunku do roku poprzedzającego i o 3% - w latach 1991-95. Wzrost wyjazdów dzieci i młodzieży szacuje się na 40-45% w okresie 10-lecia 1986-95, przy rocznym przyroście o 10% w latach 1986-90 i o 5% w drugiej 5-latce/;

- czynniki wskazujące na możliwość rozwoju ruchu turystycznego bardziej dynamicznego niż przeciętny /np. położenie przy ujęszożanej trasie komunikacyjnej/ bądź konieczność jego ograniczenia /wobec kolizji z funkcją uzdrowiskową, małą pojemnością turystyczną zespołu zabytkowego itd./.

B. Ogólny program obsługi turystycznej wynikający z wyżej omówionych przewidywanych wielkości ruchu i elementów jego struktury, z określeniem typu i wielkości urządzeń.

C. Propozycję zasięgu "strefy penetracji turystycznej" zawierającej obszary przebywania turystów w miejscowości /wloty dróg do miasta, tereny i obiekty zwiedzania i obsługi - wraz z połączeniami komunikacyjnymi między nimi/, a w jej obrębie "strefy intensywnego zwiedzania"^{7/}, tj. węższego obszaru, gdzie koncentruje się przede wszystkim ruch turystyczny /zazwyczaj strefa

^{7/} Orientacyjne przykłady wyznaczonych "stref penetracji turystycznej" i "stref intensywnego zwiedzania" w Kaliszu, Płocku i Stargardzie Szczecińskim przedstawiają rysunki 1-3.

intensywnego zwiedzania obejmuje właśnie historyczny ośrodek miejski lub jego znaczną część/;

D. Koncepcję układu przestrzenno-funkcjonalnego zagospodarowania turystycznego uwzględniającą przestrzenny rozkład ruchu zwiedzających i program ich obsługi, a więc obiekty i trasy zwiedzania oraz elementy zagospodarowania turystycznego i paraturystycznego. Ramy zasięgu terytorialnego układu określa strefa penetracji turystycznej, w której wyróżnić można strefy dominacji funkcji turystycznej w skali miejscowości oraz strefy znacznej roli tej funkcji /rys. 4/.

E. Studia optymalnych rozwiązań w zakresie kształtowania i ochrony krajobrazu wewnętrznego miejscowości, a w nich wytyczanie ciągów widokowych, wskazanie koniecznych korekt przestrzennych w przypadku obiektów dysharmonijnie usytuowanych lub o niedostosowanej do otoczenia skali architektury; krajobrazowe studia panoramiczne zespołu zabytkowego z turystycznych dróg dojazdowych i punktów widokowych itd.;

F. Zalecenia co do organizacji zwiedzania obiektów, w tym muzeów, funkcyjowania i informacji obsługi turystycznej oraz niektórych placówek handlu i kultury.

2.2.3. W studiach turystycznych zabytkowych ośrodka miejskiego określić trzeba stosunek stref zwiedzania do stref ochrony konserwatorskiej^{8/}. Na ogół odpowiada on następującym zasadom:

^{8/} Wyznaczonych zgodnie z "Wytycznymi do opracowania problematyki ochrony wartości kulturowych w planach zagospodarowania przestrzennego" Ministerstwa Administr. Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska oraz Ministerstwa Kultury i Sztuki z 1981 r.

- w strefie "A" - całkowitej ochrony konserwatorskiej, która obejmuje obszary szczególnie wartościowe o bardzo dobrze zachowanej strukturze przestrzennej - należy uznać priorytet wymagań konserwatorskich, podporządkowując im funkcję turystyczną, ale nie przesądzając a priori o kolizyjności interesów /najczęściej jest to obszar strefy intensywnego zwiedzania/;

- w strefie "B" - ochrony konserwatorskiej, obejmującej obszar podlegający rygorom w zakresie utrzymania zasadniczych elementów rozplanowania, istniejącej substancji o wartościach kulturowych oraz charakteru i skali nowej zabudowy - funkcja turystyczna znaleźć może korzystne warunki sytuowania urządzeń usługowych zarówno w budynkach zabytkowych, jak i uzupełniających tkankę historyczną;

- w strefie "E" - ochrony ekspozycji, znaleźć się powinny odcinki widokowe ciągów zwiedzania i tras spacerowych, niedopuszczalne zaś są obiekty obsługi turystycznej /hotele, pawilony gastronomiczne/ przekraczające pożądane gabaryty;

- strefa "K" - ochrony krajobrazu integralnie związanego z zespołem zabytkowym, służy w dużej mierze właśnie turystom, więc w pełni może być strefą penetracji turystycznej;

- strefa "W" - ochrony archeologicznej, w zasadzie nie ma znaczenia dla aktualnej funkcji turystycznej /oprócz terenów bieżących prac archeologicznych, które często należy wyłączać ze zwiedzania/, natomiast rzutować może na przyszły zasięg stref turystycznych.

2.2.4. W planowaniu funkcji turystycznej przydatna jest analiza historycznego ośrodka miejskiego pod kątem:

A. Struktury przestrzennej i funkcjonalnej ośrodka w stosunku do całej miejscowości, tj. gdy:

- historyczny ośrodek miejski stanowi w strukturze miasta jednostkę urbanistyczną o specyficznej funkcji /najczęściej w dużych miastach/, lub gdy

- historyczny ośrodek miejski do dziś pozostaje zasadniczym elementem struktury przestrzennej jednostki osadniczej pełniąc funkcję centralnego ośrodka handlowo-usługowego /zazwyczaj w mniejszych miastach/,

B. Wątków krajoznawczych całej miejscowości, z uwzględnieniem przypadków, gdy:

- historyczny ośrodek miejski jest jedynym lub zdecydowanie dominującym przedmiotem zainteresowania turystów w miejscowości, lub gdy

- historyczny ośrodek miejski jest jednym z wielu przedmiotów zainteresowania w miejscowości;

C. Dostępności komunikacyjnej, tj. w podziale na:

- miejscowość, której część stanowi historyczny ośrodek miejski, leży przy ważnych trasach drogowych, węzłach kolejowych, lotniczych, żeglugi pasażerskiej;

- miejscowość, której część stanowi historyczny ośrodek miejski, leży z dala od ważnych tras i węzłów komunikacyjnych.

Z powyższych analiz wynikają następujące wnioski do studiów turystycznych:

W miastach, w których zespół zabytkowy stanowi podstawową atrakcję turystyczną a dostępność komunikacyjna jest bardzo dobra - ruch turystyczny jest intensywny i koncentruje się w ob-

rębie zespołu zabytkowego, w nim więc powinny się znaleźć te urządzenia i obiekty obsługi, których funkcja i forma nie kolidują z wymaganiami konserwatorskimi, estetycznymi i użytkowymi.

W miastach leżących przy trasach tranzytowych cechą charakterystyczną jest zatrzymywanie się znacznej części turystów na krótki pobyt przy okazji przejazdu, co wymaga lokalizowania w zespole zabytkowym większej liczby obiektów obsługi gastronomicznej, urządzeń sanitarno-higienicznych, a przy trasach międzynarodowych - uwzględnienia w zagospodarowaniu specyfiki turystyki zagranicznej.

Typem miejscowości, na które powinno się zwrócić baczniejszą uwagę w planowaniu ich rozwoju i w pracach rewaloryzacyjnych, są małe miasta zabytkowe położone przy ważnych trasach komunikacji drogowej, posiadające zachowane fragmenty murów, interesujące sylwety widziane z dróg dojazdowych itp.

W miastach, które nie są usytuowane przy ważnych trasach przełotowych, ruch przyjazdowy będzie relatywnie mniejszy, lecz będą w nim przeważały cele krajoznawcze, ponieważ im bardziej interesująca jest miejscowość, tym bardziej warto dalej zboczyć z trasy lub zorganizować do niej specjalną wycieczkę. Długość pobytu turystów zależy tu w większym stopniu od cech samej miejscowości /zespołu zabytkowego/ niż w miastach położonych przy trasach tranzytowych.

Strefy turystyczne miast, które oprócz historycznego ośrodka posiadają inne obiekty godne zwiedzania, obejmują obszary większe niż ten ośrodek /np. Kalisz czy Płock - na rys. 1 i 2 /. Największa koncentracja ruchu turystycznego występuje tu jednak prawie zawsze w zespołach zabytkowych, gdyż ta skala założeń urbanistycznych i architektonicznych odpowiada człowiekowi naj-

bardziej. Tam więc należy skupić większość odpowiednich urządzeń obsługi.

Poza wszystkimi omówionymi wyżej grupami zabytków pozostają te, które niezależnie od swej wartości ocenianej z punktu widzenia naukowego, historycznego, konserwatorskiego, urbanistycznego, nie wydają się jednak interesujące dla turystów. Ocena predyspozycji ich przyszłego rozwoju turystycznego może być przeprowadzona tylko indywidualnie według uprzednio omówionych kryteriów, przy czym i tu znaczną rolę grać może właściwe przygotowanie miasteczka do zwiedzania /np. organizacja muzeów, imprez/, standard i poziom obsługi, odpowiednia reklama.

2.2.5. Dokładnego obliczenia pojemności turystycznej, a więc granicznych wielkości ruchu turystycznego, przy których zagrożone być mogą wartości kulturowe i przyrodnicze oraz komfort zwiedzania w ośrodkach zabytkowych, dotychczas się nie stosuje, gdyż wymaga ono uwzględnienia parametrów i czynników trudnych do ścisłego określenia, np. powierzchni swobodnego poruszania się turystów, czasu potrzebnego do zwiedzania miejscowości.

W wielu miasteczkach o nie wykształconej dotąd funkcji turystycznej obserwuje się znaczne rezerwy pojemności turystycznej, odczuwane jako możliwość bardziej intensywnego niż dotąd nasycenia ruchem turystycznym historycznego ośrodka miejskiego. Natomiast w najbardziej renomowanych turystycznych ośrodkach zabytkowych kraju /np. w Kazimierzu, Zakopanem, a częściej w zamkowych i pałacowych zespołach zabytkowych, jak: Wilanów, Wawel, Łańcut, Malbork/ odczuwane jest przekroczenie optymalnej pojemności turystycznej, co powoduje niewydolność urządzeń obsługi,

pogorszenie się warunków zwiedzania i ochrony eksponowanych wartości kulturowych.

W miastach /ich zespołach zabytkowych/, które odczuwają negatywne skutki zbytniego zagęszczenia ruchu turystycznego lub odnotowują symptomy takiego zagrożenia, należy przeprowadzić analizę sytuacji i opracować metodę ograniczania napływu turystów, a jednocześnie podjąć próbę zwiększania pojemności turystycznej ośrodka. Zmniejszanie frekwencji turystycznej można spowodować drogą administracyjną, propagandową, przez sytuowanie obiektów i urządzeń obsługi poza dotychczasową strefą intensywnego zwiedzania oraz przez kierowanie ruchu turystycznego do strefy podmiejskiej i sąsiednich miejscowości.

Warunki zwiększenia pojemności turystycznej osiągnąć można natomiast poprzez szersze udostępnianie obiektów do zwiedzania i wydłużanie tras turystycznych, bogatsze zagospodarowanie turystyczne, a także odpowiednie zabezpieczenie wartości krajoznawczych przed wpływem nadmiernie intensywnego zwiedzania oraz zapewnienie większej wygody pobytu turystom /np. ławki umożliwiające wypoczynek po zwiedzaniu/.

Słuszne jest jednocześnie organizacyjne działanie w celu regulacji nadmiernych wahań sezonowych ruchu w cyklu rocznym i tygodniowym.

2.2.6. W historycznym ośrodku miejskim oraz w rejonach położonych poza nim stosowane być muszą rygory lokalizacyjne chroniące ikonosferę miejską i kompozycję przestrzenną całego układu przed negatywnymi skutkami rozwoju miasta i procesów modernizacyjnych, tak by nie prowadziły one do dewastacji krajobrazu kulturowego i naturalnego, lecz go pozytywnie kształtowały. Ważną rolę w tym zakresie winny odgrywać akcje rewaloryzacji miejskich

zespołów zabytkowych. Traktować je trzeba jako długofalowo pojęty, ciągły proces, zgodnie z "Wytycznymi do opracowania problematyki ochrony" omawianej wyżej, w których przez rewaloryzację rozumie się właśnie: "stały kierunek wszelkich działań gospodarczych podejmowanych na określonym obszarze w procesie rozwojowym przemian miasta".

2.3. Wskazania szczegółowe

2.3.1. W obrębie miejskiego ośrodka zabytkowego mieścić się mogą obiekty obsługi związane bezpośrednio ze zwiedzaniem, a z pozostałych jedynie te, które nie kolidują z zabytkowym charakterem zespołu swoją skalą, rodzajem obsługi oraz wielkością zaplecza komunikacyjnego.

Z tego względu:

A. W zespole zabytkowym powinny się znaleźć /patrz rys. 415/ nieduże lokale gastronomiczne /kawiarnie, herbaciarnie, winiarnie, małe restauracje, bistra itp./, pensjonaty i małe hotele /w pojedynczych obiektach lub w ciągu łączonych kamienic/, sklepy z pamiątkami, punkty informacji turystycznej, biura podróży, punkty wymiany walut oraz kameralnie urządzone miejsca krótkiego wypoczynku na świeżym powietrzu /np. z wykorzystaniem istniejących zespołów zieleni/, a także obiekty podstawowej obsługi higieniczno-sanitarnej. W obrębie ośrodka staromiejskiego pomieszczenia dla obiektów i urządzeń turystycznych powinno się uzyskiwać poprzez adaptację starej, zabytkowej substancji, szczególnie tam, gdzie trudne jest wprowadzanie funkcji mieszkaniowej. Tylko w przypadkach uzasadnionych programem rewaloryzacji ośrodka, dopuszczalne jest tworzenie nowej kubatury u-

zapełniającej luki w zabudowie oraz organizowanie urządzeń terenowych, np. parkingów.

Dążyć należy do wykorzystania na cele turystyczne zabytkowych piwnic, zwłaszcza że znaczna ich część ma oryginalne wnętrza. Słuszne jest przeznaczanie na cele handlowe, rzemieślnicze oraz obsługi turystycznej /oprócz noclegowej/ parterów kamienic, niekiedy także ich pierwszych pięter. Pożądane jest w wykształcenie charakterystycznych ciągów rzemieślniczych wzdłuż historycznych ulic - z preferowaniem specjalizacji rękodzielniczych zgodnych z tradycją ulicy, niekiedy udokumentowanej nazwą. Duże zainteresowanie turystów budzą również ciągi handlowe z ekspozycją towaru stanowiącego specyfikę regionalną lub miejscową /np. bursztyn na Długim Targu w Gdańsku/.

W zabytkowych budynkach o większej kubaturze, w których oryginalne użytkowanie nie jest dziś przewidziane lub możliwe /spichlerze, koszary, budynki poklasztorne, dwory mieszczańskie, zamki, pałace/, zalecane jest sytuowanie muzeów, hoteli z towarzyszącą bazą gastronomiczną, domów wycieczkowych, schronisk młodzieżowych, centralnych biur obsługi i informacji turystycznej, których standard i wymogi użytkowania uwzględniać muszą ochronę zabytkowych detali architektonicznych we wnętrzach, umeblowania itd. Przeciwwskazaniem użytkowania turystycznego tych obiektów jest potrzeba lokalizacji dużego zaplecza gospodarczego /pralnie, magazyny, kuchnie itd./, które w uzasadnionych przypadkach można jednak przenieść poza zespół zabytkowy.

W mniejszych obiektach /wieże, baszty/ znaleźć mogą korzystną lokalizację punkty informacji turystycznej, sklepy pamiątkarskie.

Dużą wagę należy przywiązywać do kształtowania krajobrazu wewnętrznego ośrodków zabytkowych, m.in. poprzez dbałość o na-

wierzchnie ulic, tzw. małą architekturę, zielen, nastrojowe oświetlenie, iluminację szczególnie atrakcyjnych obiektów, imprezy typu "światło i dźwięk".

B. W strefie położonej poza zespołem zabytkowym, ale blisko z nimi związanej funkcjonalnie i widokowo, pożądane są następujące obiekty służące turystom krajowym i zagranicznym /rys. 4 i 5/: parkingi, centrum informacji turystycznej z centralnym biu-rem obsługi turystów, hotele i domy wycieczkowe, hotele dzien-ne, miejsca wypoczynku po zwiedzaniu /najlepiej z widokiem na ośrodek staromiejski/, urządzenia obsługi sanitarnej, wypoży-czalnie sprzętu turystycznego itp.

Istotne jest, aby obiekty urządzeń turystycznych usytuowa-nych w strefach ochrony konserwatorskiej "E" i "K" były tak wkomponowane w krajobraz, żeby nie przesłaniały istniejących wi-doków ośrodka zabytkowego i nie kolidowały skalą architektoni-czną z historyczną zabudową.

C. Poza ośrodkiem staromiejskim /patrz rys. 4 i 5/ powinny być zlokalizowane te wszystkie pozostałe obiekty i urządzenia niezbędne dla prawidłowej obsługi osób przyjeżdżających do miej-scowości w celach turystycznych, które wymagają dużych kubatu-rowo obiektów, rozległych terenów, dobrego dojazdu samochodowe-go, oraz te, które są uciążliwe ze względu na zanieczyszczenie powietrza spalinami, hałas itd. Są to więc: obiekty bazy nocle-gowej /motele i campingi oraz duże hotele/, obiekty gastrono-miczne wielofunkcyjne o znacznej przepustowości, parkingi samo-chodów osobowych i autokarów, wypożyczalnie samochodów, dworce pasażerskie, stacje benzynowe, warsztaty naprawcze oraz inne o-biekty obsługi paraturystycznej z obszernym zapleczem technicz-no-komunikacyjnym.

2.3.2. W celu zapewnienia warunków efektywnego poznania i właściwego kontaktu emocjonalnego z zabytkami architektury i urbanistyki wskazane jest wyznaczanie i przystosowywanie do zwiedzania turystycznych tras staromiejskich. Zapewniają one optymalną percepcję najbardziej interesujących elementów układu przestrzennego i umożliwiają wybór wariantu zwiedzania odpowiadającego długości trwania pobytu. Wyznaczanie turystycznych tras nie stoi w sprzeczności ze zwiedzaniem ośrodka historycznego przez część turystów w sposób swobodny, poprzez wędrówki po uliczkach i zaułkach, z możliwością dłuższej kontemplacji wybranych indywidualnie fragmentów.

Trasy turystyczne powinny uwzględniać:

- najważniejsze i najbardziej charakterystyczne elementy historycznego założenia urbanistycznego, takie jak: rynek główny, ewentualnie inne place miejskie, drogi prowadzące od dawnych bram miejskich do centrum, wybrane ulice wiodące wzdłuż historycznych murów obronnych, przy czym z ciągów zwiedzania powinien być w maksymalnym stopniu eliminowany ruch kołowy;

- obiekty i zespoły architektury zabytkowej, w tym także z udostępnionymi dla turystów wnętrzami oraz najciekawsze dojścia do nich;

- punkty i ciągi widokowe na zespół zabytkowy oraz okolice, ze zwróceniem szczególnej uwagi na lokalizacje miejsc obserwacji na wieżach, wierzchołkach wzgórz itp.,

- urządzone miejsca rozpoczęcia ciągu zwiedzania, wyposażone w punkt informacji turystycznej;

- urządzone miejsca wypoczynku dla turystów w odległościach odpowiadających średnio 2,3-godzinny etapom zwiedzania /wli-

czasając czas potrzebny na zwiedzanie poszczególnych obiektów oraz przejście między nimi/, z preferowaniem terenów zielonych i miejsc widokowych /rys. 6/;

- zróżnicowany stopień penetracji przestrzennej, na przykład zagęszczoną sieć przejść w strefie charakteryzującej się powierzchniowym układem walorów krajoznawczych;

- odpowiednie wykorzystanie informacji wizualnej, zarówno naturalnej /gdzie drogowskazami i reklamą są widoki panoramiczne zespołu, dominanty wertykalne, osie widokowe, akcenty architektoniczne/, jak też graficznej - rozwiązywanej zgodnie z wymaganiami estetyki i ochrony wartości kulturowych /plansze, plany zespołów miejskich, napisy ukierunkowujące, oznakowania ciągów zwiedzania, piktogramy informujące o usługach/.

x

x

x

Zawarte powyżej wytyczne i zalecenia co do metod opracowywania studiów turystycznych oraz ogólne zasady zagospodarowania przestrzennego dla turystyki w zabytkowych ośrodkach miejskich są pierwszym etapem pomocy planistom przestrzennym w tej dziedzinie. Wymagają one dalszych badań w celu rozwinięcia dokładniejszych wskazań programowych.

LITERATURA UZUPEŁNIAJĄCA

Chylak A., Zarębska T., 1977: Studium rewaloryzacji historycznego ośrodka miejskiego Kalisza, Miasto nr 9.

Czarnecki W., 1965: Planowanie miast i osiedli, t.V Warszawa PWN

Drzewiecki M., 1973: Turystyczne zagospodarowanie przestrzenne Chełma jako ośrodka krajoznawczego, Warszawa Instytut Turystyki.

- Grabiszewski M.A., 1977: Próba określenia funkcji turystycznej na przykładzie Tucholi, Budownictwo Turystyczne nr 26-27, Poznań.
- Grabiszewski M.A., 1977: Próba oceny zabytkowych układów miast w dolinie dolnej Wisły w aspekcie kształtowania ich zagospodarowania, Problemy Turystyki nr 3.
- Gruszkowski W., 1958: Zagadnienia adaptacji historycznych ośrodków miejskich w Polsce dla potrzeb współczesnego życia, Kwart. Arch. i Urb. nr 3/4.
- Kołodziejczyk A., 1979: Rola elementów kultury w turystyce, Warszawa Instytut Turystyki, 1979.
- Kondziela H., 1974: Aktualne problemy zabytkowych zespołów miejskich/w: Rola zabytków w kształtowaniu świadomości społecznej, Lublin /powiel./.
- Mikułowski B., 1978: Zabytki architektury w turystycznej gospodarce przestrzennej kraju, Czasopismo Geograficzne XLIX nr 1.
- Ostrowski W., 1973: Zespoły zabudowy zabytkowej w mieście współczesnym /w: Miasto a oblicze czasu, Arkady Warszawa Strojizdat, Moskwa.
- Ostrowski W., 1980: Zespoły zabytkowe a urbanistyka, Warszawa Arkady.
- Piccinato L., 1975: Problemy historycznych ośrodków miejskich we Włoszech, Kwart. Arch. i Urb. t. XX, z. 1.
- Przestrzenny program zagospodarowania turystycznego Polski do 1995 r., 1984, Warszawa Instytut Turystyki, powiel.
- Przybyszewska-Gudelis R., Iwicki S., 1973: Turystyczne zagospodarowanie przestrzenne Torunia jako wielkiego centrum krajoznawczego, Instytut Turystyki.
- Przybyszewska-Gudelis R., 1975: Miasto jako przedmiot zainteresowania turystycznego, Miasto nr 1.
- Przybyszewska-Gudelis R., Grabiszewski M.A., Iwicki S., 1979 : Problematyka waloryzacji i zagospodarowania przestrzennego miejscowości krajoznawczych w Polsce, Warszawa Instytut Turystyki.

- Przybyszewska-Gudelis R., 1979: Atrakcyjność krajoznawcza miast średnich w Polsce a przestrzenne i funkcjonalne aspekty ich zwiedzania i zagospodarowania turystycznego /praca doktorska na Politechnice Warszawskiej/, mps.
- Przybyszewska-Gudelis R., Grabiszewski M.A., 1983: Zasady planowania zagospodarowania turystycznego w miejscowościach o znaczeniu krajoznawczym, Bydgoszcz Instytut Turystyki.
- Ptaśnik M., 1967: Zabytki ośrodkami turystyki, Ochrona Zabytków nr 1.
- Rola planowania przestrzennego w rewaloryzacji miejskich zespołów zabytkowych, Materiały z Ogólnopolskiej Konferencji w Lublinie, Zeszyt nr 68, TUP.
- Rymaszewski B., 1967: Przygotowanie zabytkowych ośrodków miejskich do potrzeb turystyki na przykładzie miasta Torunia, Ochrona Zabytków nr 4.
- Szolginia W., 1980: Informacja wizualna w krajobrazie miejskim, Warszawa PWN.
- Szolginia W., 1981: Estetyka miasta, Warszawa Arkady.
- Tezy w sprawie założeń rozwoju i funkcjonowania sieci osadniczej w latach 1986-2000, 1984, oprac. J.Z. Jacobsche - Komisja Planowania przy RM, Zespół Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Warszawa, powiel.
- Wallis A., 1977: Miasto i przestrzeń, Warszawa PWN.
- Wejchert K., 1974: Elementy kompozycji urbanistycznej, Warszawa Arkady.
- Witwicki M., 1974: Zasady rozwiązywania zagadnień funkcjonalno-przestrzennych, komunikacyjnych i programowych zabytków /w: Kształtowanie centralnych ośrodków usługowych, IKS./
- Wytyczne do opracowania problematyki ochrony wartości kulturowych w planach zagospodarowania przestrzennego, Zespół Ekspertów Międzyresortowej Komisji ds. rewaloryzacji miast i zespołów staromiejskich, 1981, Warszawa, powiel.

Zalecenia ONZ ds. oświaty, nauki i kultury dotyczące ochrony zespołów zabytkowych i tradycyjnych oraz ich roli w życiu współczesnym, MKiSzT., ODZ, Warszawa, 1979.

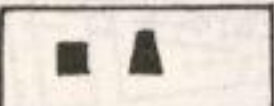
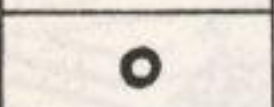
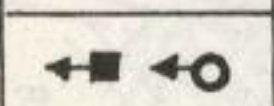
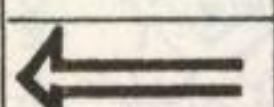
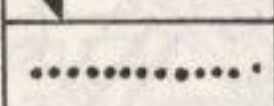
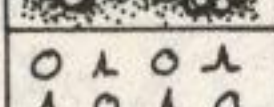
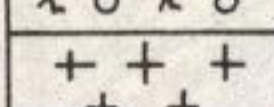
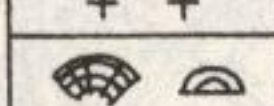
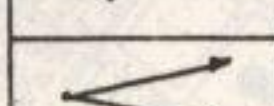
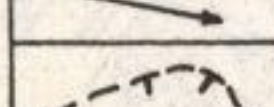
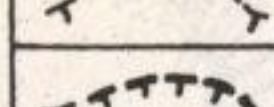
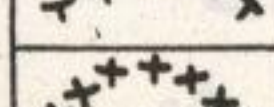
Zarębska T., 1973: Studia historyczno-urbanistyczne do planów zagospodarowania przestrzennego starych miast /w: Miasto a oblicze czasu, Moskwa. Arkady Warszawa, Strojizdat.

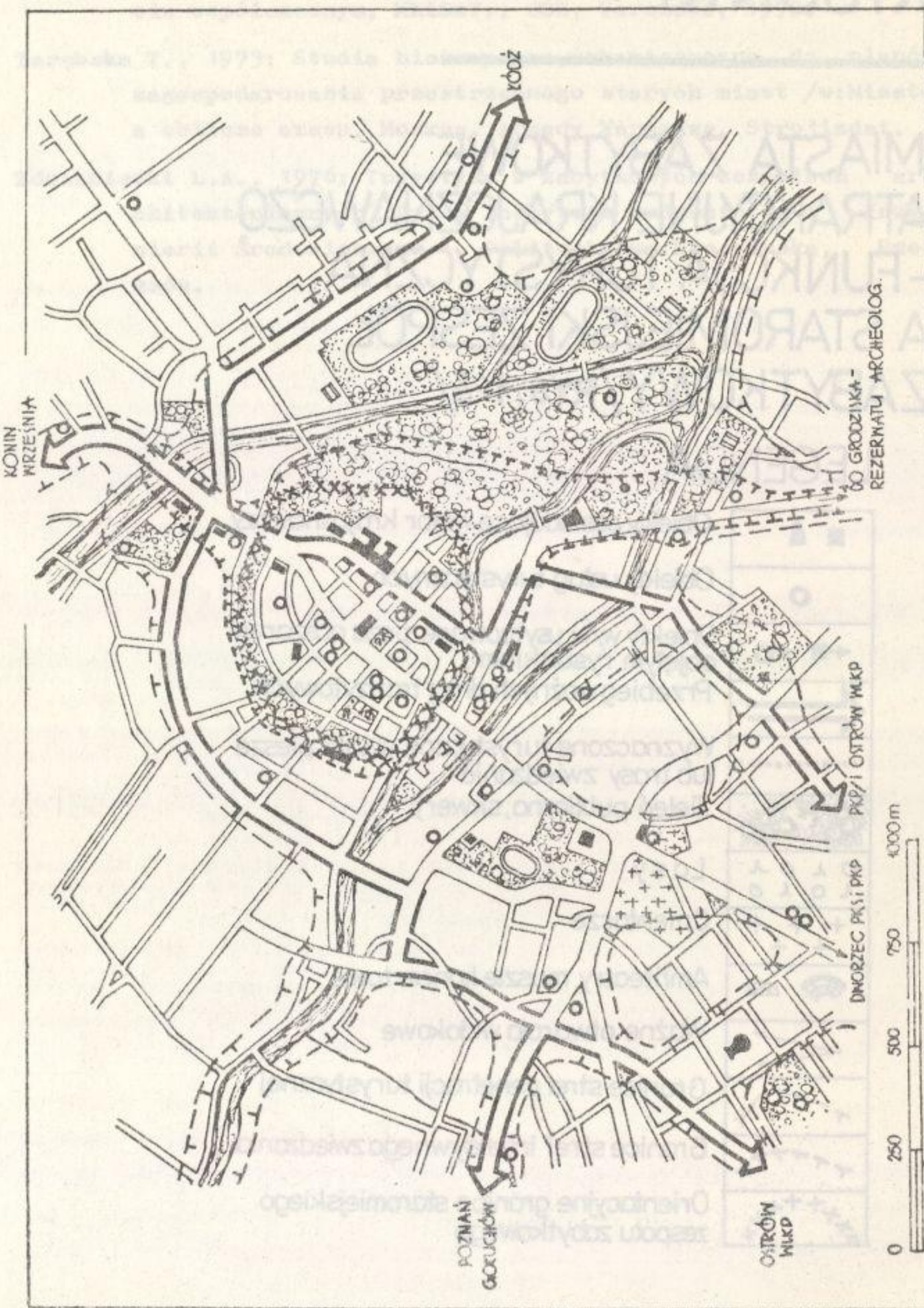
Zdzianiecki L.A., 1976: Turystyka w zabytkowych zespołach architektonicznych, Praca Instytutu Budownictwa i Inżynierii Środowiska nr 1, Politechnika Rzeszowska, Rzeszów.

RYSUNKI

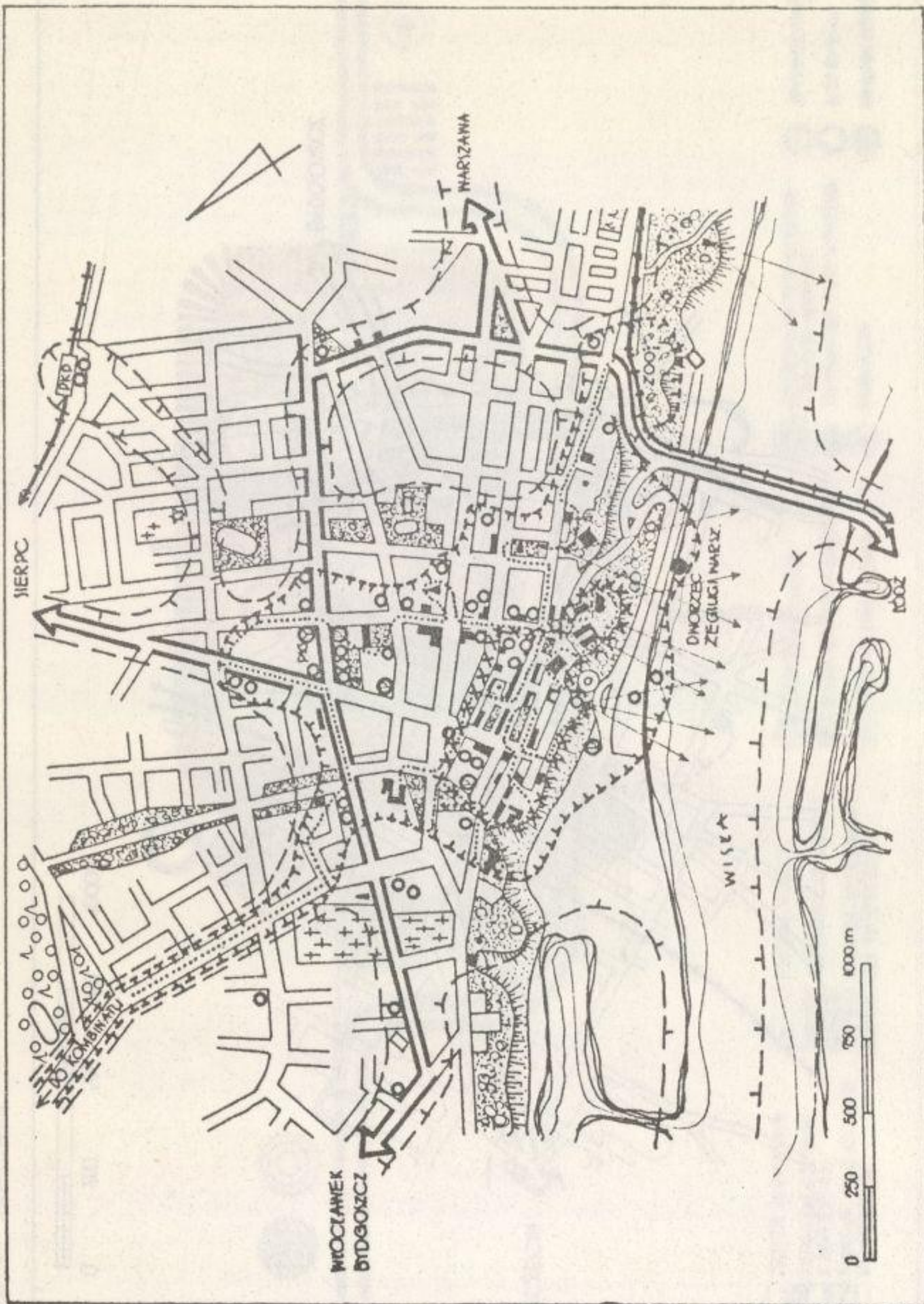
MIASTA ZABYTKOWE ATRAKCYJNE KRAJOZNAWCZO - FUNKCJA TURYSTYCZNA A STAROMIEJSKI ZESPÓŁ ZABYTKOWY /Rys. 1-3/

LEGENDA

	Obiekty posiadające walor krajoznawczy
	Obiekty usług turystycznych
	Obiekty w/w usytuowane poza obszarem objętym rysunkiem
	Przebieg ważnych dróg tranzytowych
	Wyznaczone turystyczne szlaki piesze lub trasy zwiedzania
	Zieleń publiczna, skwery
	Lasy
	Cmentarze
	Amfiteatry, muszle koncertowe
	Ważne otwarcia widokowe
	Granice stref penetracji turystycznej
	Granice stref intensywnego zwiedzania
	Orientacyjne granice staromiejskiego zespołu zabytkowego

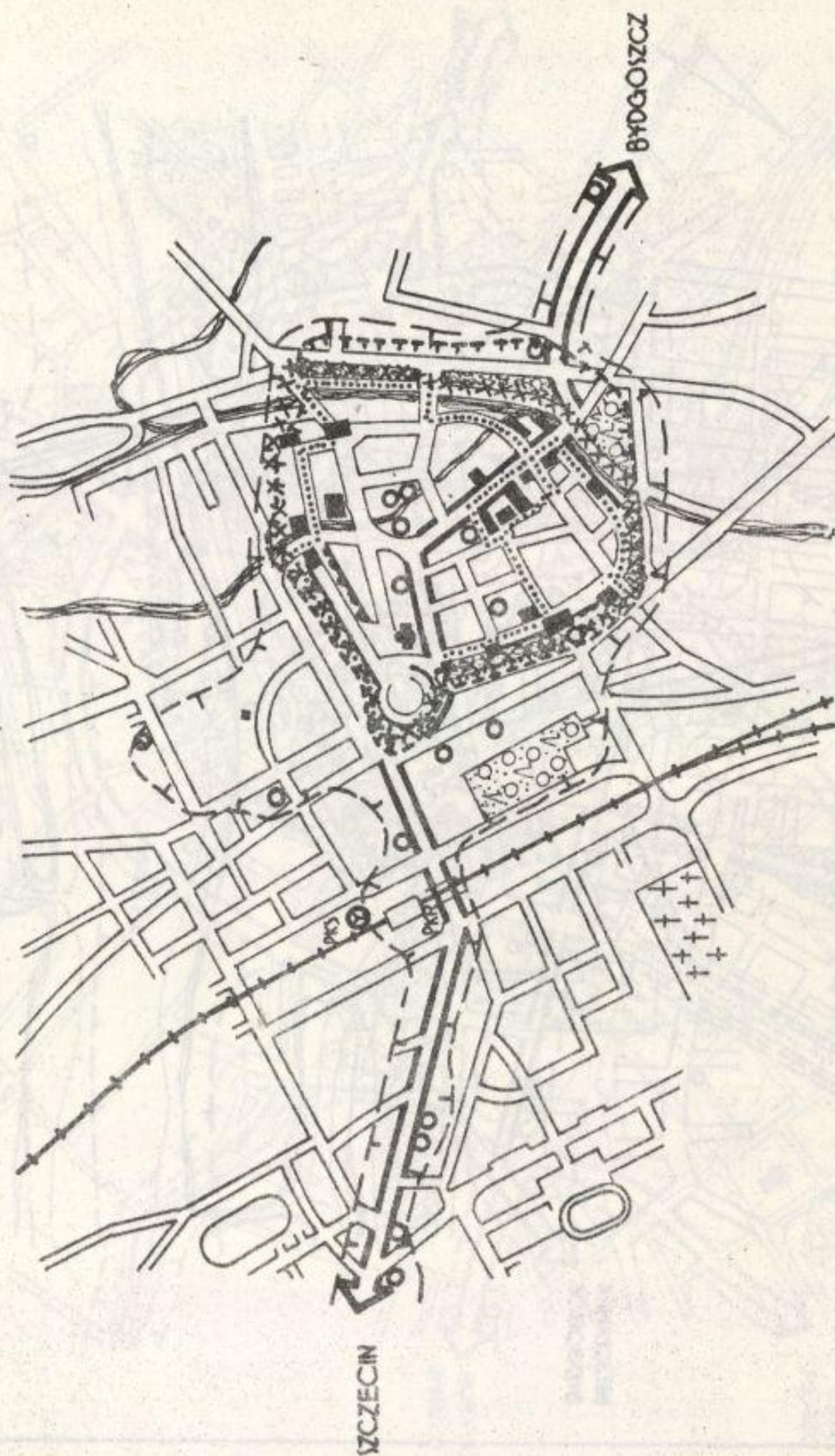

Rys.1. Kalisz

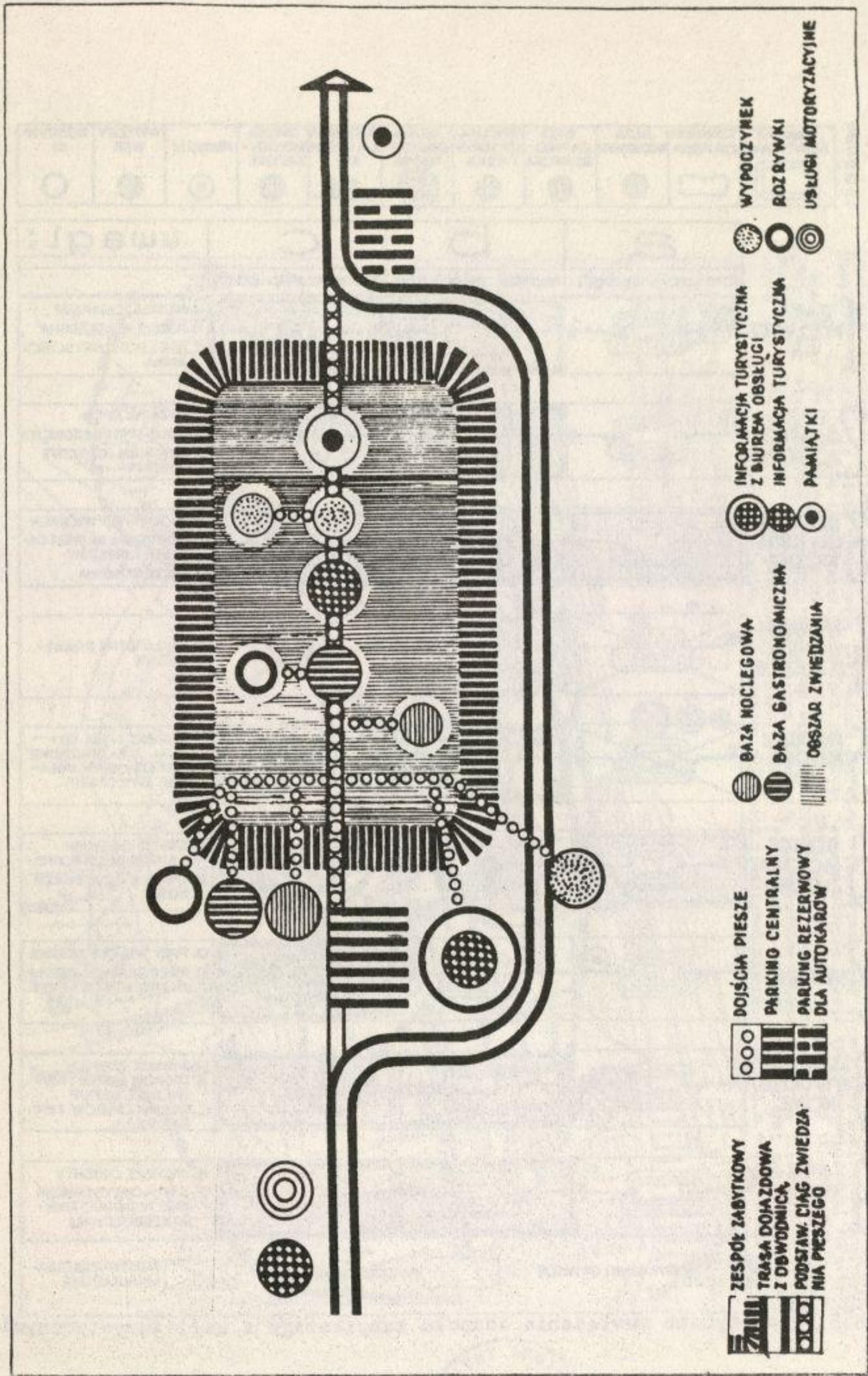

Rys.2. Płock

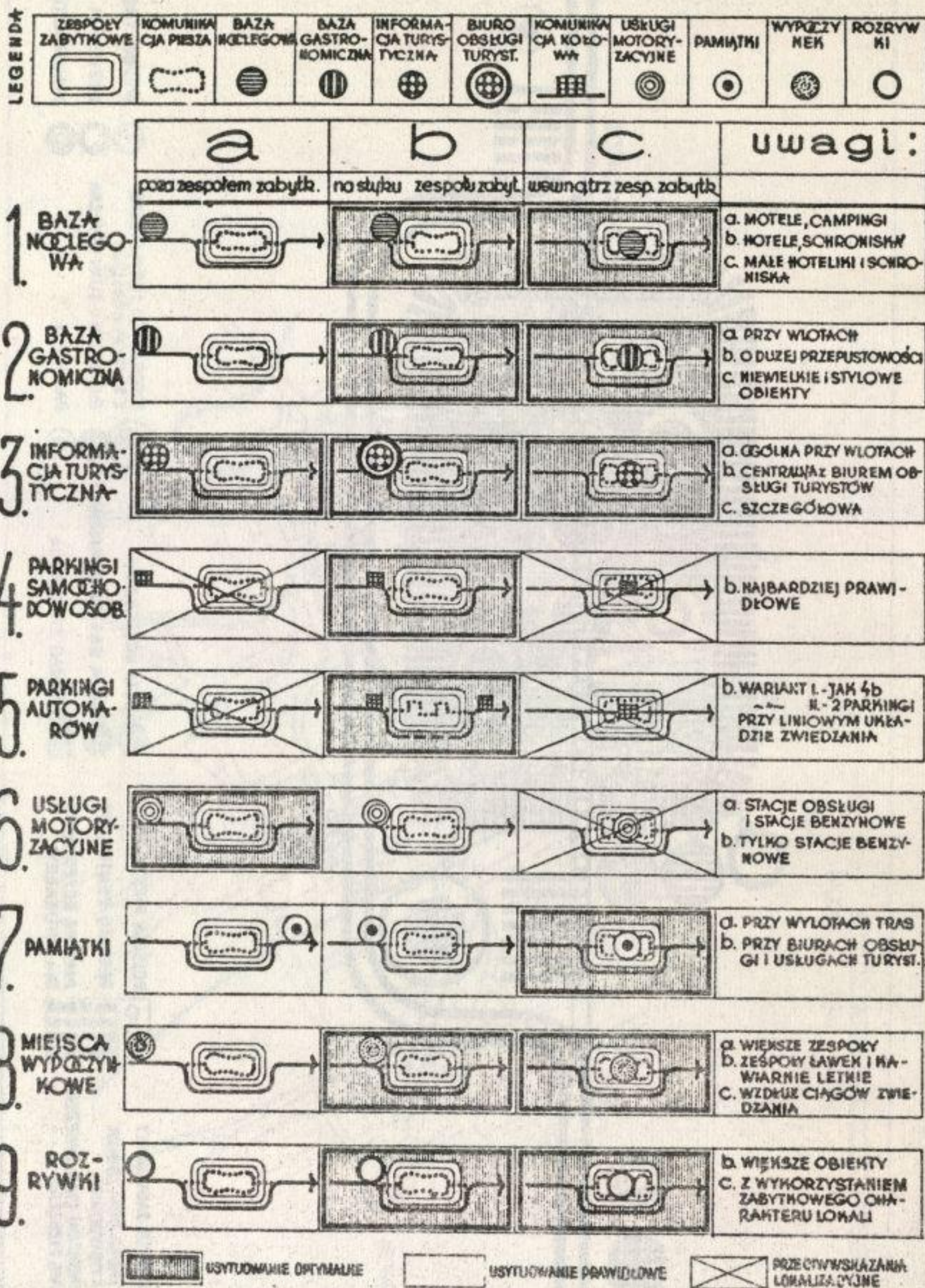
A

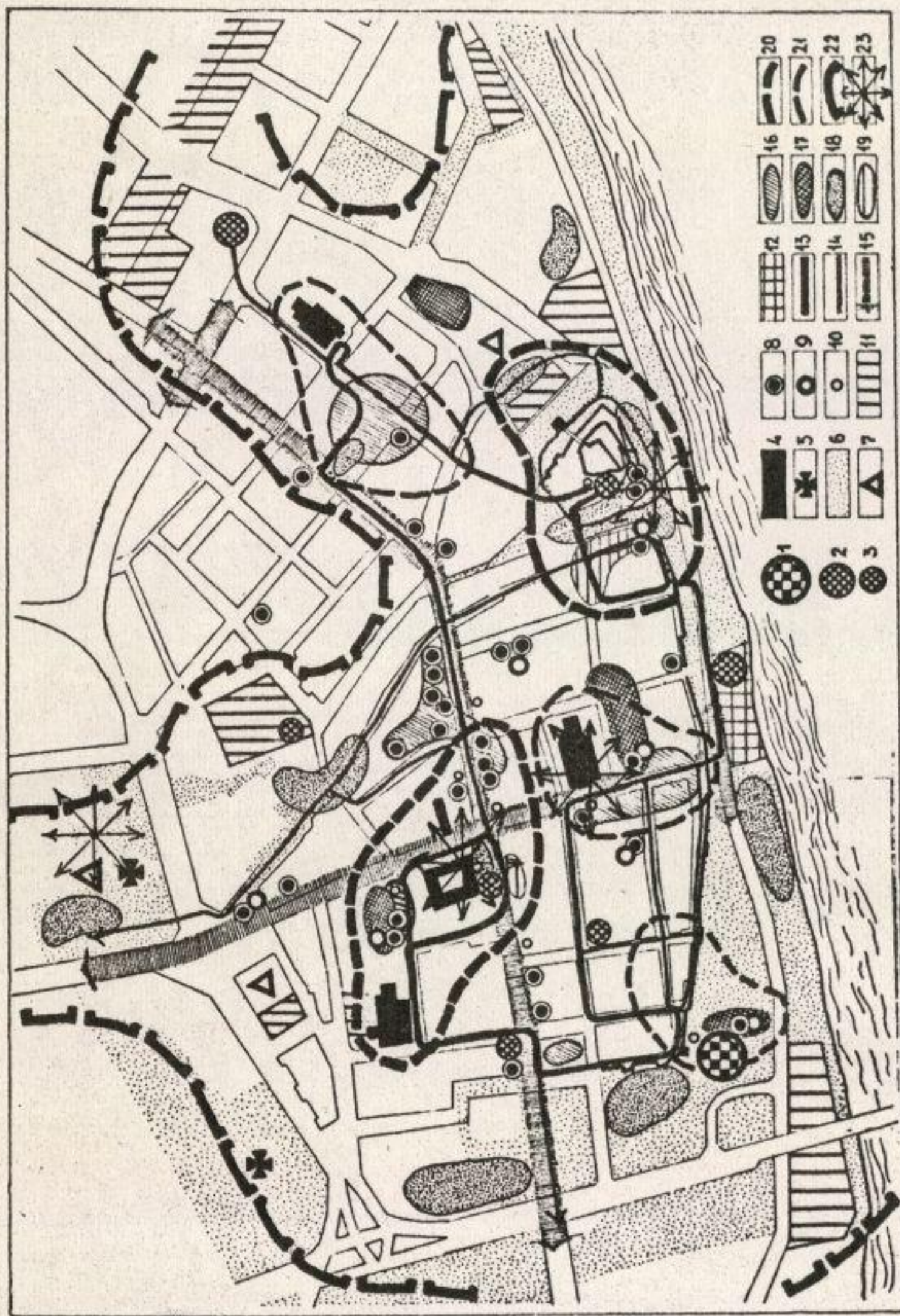
Rys.3. Stargard

Rys.4. Model powiązań usług turystycznych z zespołem zabytkowym

Rys.5. Teoretyczne powiązania zespołu zabytkowego z usł. turystycznymi

Rys. 6. Stare Miasto w Toruniu - strefa penetracji pieszej i koncepcja jej zagospodarowania dla turystyki
 1/centralne biuro informacji i obsługi turystycznej, 2/biuro informacji turystycznej, 3/punkty informacji turystycznej, 4/zabytki kultury o randze europejskiej, 5/pamiętki historyczne, 6/tereny zieleni urządzonej, 7/usługi kulturalne, 8/baza żywienia podstawowa i uzupełniająca, 9/baza noclegowa, 10/usługi pamiątkarskie, 11/parkingi, 12/przystanek żegluga pasażerskiej, 13/podstawowy ciąg zwiedzania pieszo, 14/inne ważne ciągi zwiedzania, 15/podstawowe ciągi pieszo, 16/rejon optymalnej lokalizacji bazy gastronomicznej, 17/rejon optymalnej lokalizacji bazy noclegowej, 18/rejon optymalnej lokalizacji miejsc wypoczynku, 19/rejon optymalnej lokalizacji usług rozrywkowych, 20/strefa, w której powinna dominować funkcja turystyczna, 21/strefa, w której funkcja turystyczna powinna mieć duże znaczenie, 22/podstawowa strefa penetracji pieszej, 23/punkty widokowe.

5554